

НАДАННЯ ПРАВОЗАХИСНИМИ НЕУРЯДОВИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ ПРАВНИЧИХ ПОСЛУГ НАСЕЛЕННЮ: ФОРМИ ТА МЕЖІ КОМПЕТЕНЦІЇ

Мета. Метою статті стало з'ясування типових форм діяльності неурядових правозахисних організацій і визначення меж їхньої компетенції у наданні правничих послуг населенню.

Методи. Методологія дослідження уособлена низкою загальних, філософських і спеціальних методів, серед яких: діалектичний, компаративістський, аналізу та синтезу, системно-структурний та ін. Теоретичною основою дослідження стали положення національного законодавства та міжнародно-правових договорів, теоретичні напрацювання українських учених, статuti правозахисних неурядових організацій. Комплексний підхід у застосуванні методів наукового пізнання забезпечив логічний виклад матеріалу, достовірність та обґрунтованість отриманих висновків.

Результати. На підставі узагальнення чинних положень національних і міжнародних правових актів визначено, що діяльність правозахисних неурядових організацій передусім впорядкована нормами Конституції України, ратифікованими Україною міжнародно-правовими договорами, Законом України «Про громадські об'єднання». Ними гарантована багатоманітність як у формах діяльності, так і у визначенні цілей і завдань діяльності. Правозахисним організаціям України притаманна певна неоднорідність та, попри це, їх можна класифікувати на організації загального правозахисного напрямку та профільні організації. Форми їхньої діяльності здебільшого носять інформаційний та освітній характер.

Висновки. За загальним правилом правозахисні неурядові організації уповноважені надавати правничі послуги, однак окремі форми, які, зокрема, полягають у представництві інтересів особи у судах та інших органах державної влади, здійсненні захисту особи від обвинувачення тощо, уповноважені реалізовувати представники органів адвокатури, адже в цьому контексті важливо неухильно дотримуватися принципу професійності. Отже, правозахисні неурядові організації, які мають на меті представляти інтереси осіб в органах державної влади, у судах тощо, мають подбати про те, щоб у їхньому складі були особи, які мають право займатися адвокатською діяльністю, адже лише тоді діяльність останніх відбуватиметься у межах правового поля. Правовою основою діяльності таких адвокатів усе одно буде залишатися договір про надання правничих послуг, який не тільки врегульовуватиме порядок взаємодії сторін, які його уклали, але й буде підставою для ініціювання дисциплінарного провадження стосовно адвоката, якщо якість правничих послуг, наданих ним, буде низькою і не відповідатиме положенням законодавства та міжнародним стандартам. Таким чином, хоча роль правозахисних неурядових організацій у суспільстві зростає, проте межі їхньої компетенції в наданні правничих послуг для населення обмежені та полягають переважно в реалізації заходів інформаційного та освітнього характеру.

Ключові слова: учасник правових відносин, інститут держави, інститут громадянського суспільства, адвокат, правнича допомога, правнича послуга, правосуб'єктність, повноваження.

Ємець Іван,

кандидат юридичних
наук, докторант
Національного наукового
центру «Інститут судових
експертиз ім. Засл.
проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції
України
orcid.org/0009-0003-
9056-5346
ivan.iemets@ukr.net

1. Вступ

Стрімкий розвиток суспільних відносин актуалізує питання їх нормативного врегулювання. Особливо важливо це в частині визначення специфіки діяльності органів державної влади, які зобов'язані діяти у порядку, передбаченому Конституцією та законами України (ст. 19 Конституції України). В умовах, коли наша держава опинилася перед потребою забезпечення національної безпеки в умовах збройної агресії, з огляду на тривалий процес переформатування підходів до провадження професійної діяльності урядових і неурядових організацій, завдання щодо забезпечення та дотримання прав і законних інтересів усіх учасників суспільних відносин суттєво загострилося. Це вчергове актуалізувало потребу, щоб учасники суспільних відносин діяли в межах правового поля під час реалізації своїх прав та обов'язків, взаємодії із фізичними особами та з іншими учасниками суспільних відносин.

Суб'єктами, активно залученими до реалізації правозахисної функції в нашій державі, є інститути громадянського суспільства. Незважаючи на те, що роль неурядових правозахисних організацій у забезпеченні прав і свобод людини є не настільки вагомою, як правоохоронних органів та адвокатури, тенденція до підвищення їхнього впливу на правозахисну сферу невинно зростає.

Дослідженню проблематики діяльності неурядових правозахисних організацій присвячено роботи багатьох учених. Серед останніх досліджень, у яких, зокрема, розкрито проблеми діяльності правозахисних неурядових організацій в умовах воєнного стану, питання протидії тероризму та торгівлі людьми, інші актуальні питання, на нашу думку, вирізняються дослідження А. О. Галая (2015), А. Л. Демиденко (2023), В. В. Пилип (2023), О. В. Щербанюк та О. В. Сінькевич (2023), Р. С. Березовського (2024) та ін. У своїх дослідженнях автори звертають увагу на те, що діяльність інституцій громадянського суспільства відіграє важливу роль у розвитку правової та демократичної держави, сприяє залученню населення до громадської діяльності, забезпечує підвищення рівня правової культури окремих представників суспільства, є джерелом

актуальної інформації про окремі питання, актуальні для населення та держави тощо. Водночас недостатню увагу приділено визначенню меж компетенції правозахисних організацій у наданні правничих послуг населенню. Тобто нашу увагу привертає діяльність неурядових правозахисних організацій у контексті надання ними правничих послуг громадянам, зокрема питання про форми їхньої діяльності, межі компетенції, особливості відповідальності, а також підходи до вирішення дискусійних питань, що виникають у взаємодії з окремими громадянами та державними установами.

Окреслений предмет дослідження зумовив необхідність реалізації такої **мети** – з'ясувати типові форми діяльності неурядових правозахисних організацій і межі їхньої компетенції у наданні правничих послуг населенню. Конкретизація цієї мети знайшла своє відображення в таких завданнях: 1) визначити типові цілі та завдання діяльності правозахисних організацій України на підставі узагальнення теоретичних положень наукових праць і текстурального аналізу статутів цих організацій; 2) з'ясувати механізм реалізації ними правозахисної функції; 3) установити, які правничі послуги надають правозахисні організації населенню, на якій підставі та в якому порядку, де закінчуються межі їхньої компетенції.

2. Методологія. Вивчення предмета та досягнення мети дослідження забезпечені завдяки реалізації низки загальних, філософських і спеціальних методів, серед яких: діалектичний, компаративістський, аналізу та синтезу, системно-структурний та ін. Теоретична основа дослідження представлена положеннями національного законодавства та міжнародно-правовими договорами, ратифікованими Верховною Радою України, теоретичними напрацюваннями українських учених, статутами правозахисних неурядових організацій. Комплексний підхід у застосуванні методів наукового пізнання забезпечив логічний виклад матеріалу, достовірність та обґрунтованість отриманих висновків.

3. Цілі та завдання діяльності правозахисних організацій

Основні цілі діяльності неурядових правозахисних організацій, як правило, пов'язують із наданням правничої допомоги фізичним та юридичним особам, що полягає в припиненні порушення прав особи, притягненні винних осіб до юридичної відповідальності, недопущення зловживання правом окремими суб'єктами, відновлення порушених прав, ініціювання процедур відшкодування збитків, завданих порушенням прав особи (Шуміло, Кравчук, 2018, с. 36). Отже, спрямованість правозахисної діяльності подібна до правоохоронної, проте її ключова відмінність, на нашу думку, – це суб'єкти, залучені до її реалізації.

Якщо звертатися до нормативно-правових актів, спрямованих на врегулювання питань правозахисної діяльності, то вони здебільшого стосуються саме правозахисних громадських організацій або їх окремих представників і членів. Однак окремого закону, котрий врегульовував би їхню діяльність, не існує. Тобто створення та функціонування правозахисних

організацій гарантоване положеннями Конституції України, а також забезпечено нормами Закону України «Про громадські об'єднання», що визначає правові й організаційні принципи реалізації права на свободу об'єднання громадян, регламентує порядок утворення, реєстрації, діяльності та припинення громадських об'єднань. Фактично це базові нормативно-правові акти, які є визначальними в діяльності правозахисних та інших громадських організацій.

До міжнародно-правових актів, що є правовою основою діяльності правозахисних організацій, належать «Декларація про право і обов'язок окремих осіб, груп і органів суспільства заохочувати і захищати загальновизнані права людини та основні свободи (Декларація ООН про правозахисників)», прийнята Генеральною асамблеєю ООН у 1998 р. Нею гарантовано право кожної людини індивідуально та разом з іншими заохочувати і прагнути захищати та здійснювати права людини, основоположні свободи на національному та міжнародному рівнях (Декларація ООН про правозахисників, 1998). Сюди ж належить і Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 48/134 про національні інституції з просування та захисту прав людини (1993), а також інші резолюції Генеральної Асамблеї ООН щодо діяльності національних інституцій з питань прав людини та правозахисників. На виконання міжнародних принципів нині прийнято регіональні акти (резолюції, декларації, керівні принципи тощо), які закріплюють «гарантії та заходи захисту прав правозахисників з урахуванням специфіки географічного регіону, культурних особливостей, традицій, віросповідання» (Варнавська, 2020, с. 162). Водночас регіональними організаціями створено спеціальні моніторингові органи, визначено процедури щодо вивчення фактів порушення прав людини правозахисниками, формулювання рекомендацій державам задля запобігання подібним фактам та викоріненню їх, узагальнення та поширення найкращих видів практики у цій сфері.

Окрім цього, Комітетом Міністрів Ради Європи у 2008 р. прийнято «Декларацію щодо поліпшення захисту правозахисників та сприяння їх діяльності», якою засуджено будь-які напади на правозахисників, проголошено недопустимість порушення їхніх прав державами-членами Ради Європи. Текстуальний аналіз цього документа дає підстави узагальнити, що обов'язком кожної держави є створення відповідно до міжнародних стандартів гідних умов для роботи правозахисників (у тому числі шляхом гармонізації законодавства), тим самим сприяючи їм у виконанні їхнього громадського обов'язку, а також, що важливо, забезпечувати право на доступ правозахисників до Європейського суду з прав людини, Європейської комісії із соціальних прав, інших механізмів захисту прав людини згідно із застосованими процедурами тощо (Декларація щодо поліпшення захисту правозахисників та сприяння їх діяльності, 2008).

Зауважимо, що проведений нами аналіз рішень ЄСПЛ дає підстави констатувати, що неурядові організації, зокрема, і правозахисні, все частіше стають суб'єктами реалізації ініціативи на звернення до суду, що гарантоване ст. 34 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, згідно з якою «Суд може приймати

заяви від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб, які вважають себе потерпілими від допущеного однією з Високих Договірних Сторін порушення прав, викладених у Конвенції або Протоколах до неї. Високі Договірні Сторони зобов'язуються не перешкоджати жодним чином ефективному здійсненню цього права» (Конвенція ООН). Як приклад можна навести справу «Бучухану та інші проти Румунії», у якій брала участь як третя сторона правозахисна неурядова національна організація Румунії «АССЕРТ», діяльність якої спрямована на визнання і юридичний захист усіх сімей Румунії, а також захист прав «усіх осіб, незалежно від їхньої сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності» (Рішення ЄСПЛ, 2023). Таким чином, участь неурядових організацій у справах щодо захисту прав людини, у тому числі і судових, визначається як одна з форм їхньої діяльності, однак важливо, щоб заявником була особа, права якої було порушено національними органами влади.

Отже, положеннями міжнародних і національних законодавчих актів гарантована багатоманітність та свобода у самостійному визначенні правозахисними організаціями цілей, форм і завдань їхньої діяльності. Тобто в цьому контексті діє диспозитивний метод правового регулювання. Як слушно вказують учені, правозахисні організації України за напрямками діяльності здебільшого поділяють на:

1) організації загального правозахисного напрямку, статутні цілі яких передбачають діяльність вирішення правозахисних проблем;

2) профільні організації, котрі проводять свою діяльність за певним напрямом захисту категорії специфічних прав, тобто діяльність яких носить локальний характер (Грицай, 2014, с. 76–83). Так, прикладом профільної організації є, зокрема, громадська організація «Асоціація жінок-юристок України «ЮрФем». Хоча згідно зі статутом метою її створення є «об'єднання жінок-юристок для забезпечення лідерства і необхідних ресурсів для просування жінок у юридичній професії та захист прав і можливостей жінок у всіх сферах суспільного і політичного життя», слід вказати, що представниці цієї організації також надають безоплатну юридичну та психологічну допомогу, а з початком повномасштабної війни займаються підтримкою для потерпілих від сексуального насильства та всіх видів гендерної дискримінації (Статут Юрфем).

Також слід вказати, що ще одним напрямом діяльності правозахисних організацій є здійснення контролю за діяльністю державного апарату в аспекті реалізації та забезпечення прав людини (Захаров, 2007). Прикладом такої діяльності є відвідування установ виконання покарання групою моніторів Харківської правозахисної групи і ГО «Захист в'язнів України» (Інформаційний портал Харківської правозахисної групи, 2024).

Майже кожна правозахисна неурядова організація займається освітньою (просвітницькою) діяльністю. Такі освітні заходи проводяться як для правників, так і для інших громадян, а інформаційні заходи полягають в аналізі

й оприлюдненні для широкого загалу якомога більше інформації про права людини, особливості процедури відновлення порушених прав людини тощо.

На сьогодні середовище правозахисних організацій є неоднорідним, ступінь ефективності їхньої діяльності також відрізняється. Водночас слід констатувати, що в цьому сегменті утвердився певний осередок організацій, які вже тривалий час демонструють результативну діяльність у вирішенні злободенних питань для українського суспільства. На нашу думку, головна мета діяльності правозахисних організацій полягає в утвердженні та захисті основоположних прав і законних інтересів громадян. Водночас форми діяльності кожної із них суттєво відрізняються, що цілком узгоджується із нормативними принципами, адже законом у цьому питанні гарантована певна диспозитивність, що гарантує можливість самостійного визначення цілей і завдань діяльності.

3. Механізм реалізації правозахисної функції держави неурядовими організаціями

Форми діяльності правозахисних неурядових організацій, як ми вже вказували, можуть бути різними. У юридичній літературі серед них виокремлюють такі:

1) судовий захист прав людини шляхом участі у судовому процесі в національних судах або в ЄСПЛ;

2) взаємодію з міжнародними структурами та органами державної влади України;

3) громадський контроль за діяльністю органів державної влади та місцевого самоврядування;

4) правозахисний активізм, що полягає у наданні безпосередньої допомоги, зборі інформації, проведенні різних кампаній та акцій, реалізації освітніх заходів щодо прав людини (Компас, 2020, с. 421–423);

5) документування злочинів (нині актуальні напрями: проти людяності, воєнні злочини, допомога жертвам війни та внутрішньо переміщеним особам (Демиденко, 2023, с. 92–93). Нам здається, що такий підхід є дещо неоднозначним, адже включає у себе не тільки форми, але й напрями діяльності.

З огляду на проблеми захисту прав людини, вказують про можливість виокремлення ще й таких форм, як: «тиск; вплив; взаємодія; партнерство; співробітництво; спільні проекти; спільні робочі групи (громадські організації, державні установи, органи місцевого самоврядування); діалог; спільні дії; коаліції; посередництво; адвокація; мобілізація населення для правозахисної діяльності; роз'яснення; підтримка; вплив на правові, моральні, етнічні та ін. норми і прийняття рішень; посилення легітимності правозахисників на місцевому, національному та міжнародному рівнях; консультативно-дорадча діяльність; співпраця; взаємодія; залучення до загальнонаціональних кампаній; партнерські зустрічі; створення онлайн-платформ» (Березовський, 2024, с. 3). Нам імпонує такий підхід, адже автором надано найбільш повний перелік можливих форм діяльності правозахисних організацій. І хоча не

всі з них поширені серед правозахисних організацій України, проте кожна певною мірою сприяє виконанню правозахисної функції. Реалізація кожної із визначених форм відбувається правозахисною організацією на підставі власної ініціативи та за умови її регламентації статутом такої організації.

Участь громадян, зокрема, у формі неурядових організацій, забезпечується нормативно-правовими положеннями, які втілюють відповідні функціонуючі правові механізми реалізації прав і законних інтересів громадян, організацій тощо. Одним з таких є Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 рр. (2021). Нею визначено, що діяльність інституцій громадянського суспільства має здійснюватися у співпраці органів державної влади, органів місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства на всіх етапах, серед яких – проведення аналізу стану реалізації державної політики у відповідній сфері та визначення тенденцій, виокремлення проблем, вироблення варіантів їх розв’язання, розроблення проєктів рішень, їх імплементації та моніторингу реалізації, оцінювання результативності. У контексті реалізації правозахисної функції визначено, що стратегічним завданням є налагодження ефективної комунікації правоохоронних органів та інститутів громадянського суспільства. Погоджуємося, що здебільшого партнерська взаємодія цих суб’єктів відбувається у формі здійснення громадського контролю за окремими державними органами, спеціально уповноваженими на реалізацію такої діяльності законом (Бурангулов та ін., 2023, с. 18–21), водночас до таких відносимо ще і спільне проведення з правоохоронними органами заходів освітнього й інформаційного характеру тощо.

4. Особливості надання правничих послуг

Законодавцем під правничими послугами запропоновано розуміти «надання правової інформації, консультацій і роз’яснень з правових питань; складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру; здійснення представництва інтересів особи у судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; забезпечення захисту особи від обвинувачення; надання особі допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правничої допомоги та медіації» (ЗУ «Про безоплатну правничу допомогу»). Такі послуги, як слушно вказують, не є категорією міжсуб’єктних цивільно-правових відносин, економічним благом (Вільчик, 2013, с. 28–29). У такому випадку послуга скоріше розглядається як інструмент у діяльності суб’єктів права, у тому числі і правозахисних неурядових організацій, які при цьому не несуть юридичної відповідальності перед державою і особою за якість наданої послуги.

Водночас Конституцією України гарантоване кожному право на правничу допомогу, проте у контексті правничої допомоги професійним суб’єктом її надання визначено адвокатуру. Окрім цього, Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (2012) регламентовано порядок набуття статусу

адвоката, кваліфікаційні вимоги, яким має відповідати особа, яка претендує на такий статус, процедуру реєстрації статусу, можливість позбавлення статусу адвоката в разі невиконання або неналежного виконання адвокатом своїх професійних обов'язків тощо. Проте такі вимоги не висуваються до жодної особи, яка може надавати правничі послуги, тому і правозахисних організацій вони також не стосуються.

Принагідно зауважимо, що аналіз персонального складу багатьох українських правозахисних неурядових організацій засвідчує, що учасником майже кожної з них є особа, яка відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» має статус адвоката, тобто уповноважена професійно провадити адвокатську діяльність. Принагідно зауважимо, що можливість притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності за надання неякісних послуг передбачена лише за наявності попередньо укладеного договору про надання правничої допомоги. Таким чином, надання недостовірної правової інформації, консультацій або роз'яснень з правових питань навряд чи стане підставою для притягнення особи до дисциплінарної відповідальності за умови доведення того, що це було здійснено в межах надання правничої допомоги.

У контексті надання правничих послуг у вигляді представництва інтересів особи у судах, то тут практика досить відмінна за переліком суб'єктів, уповноважених на їх реалізацію. Важливо в цьому контексті згадати, що саме процесуальним законодавством визначаються особливості представництва інтересів особи. Тому цілком обґрунтованою видається позиція про те, що адміністративні суди, посилаючись на положення ст.ст. 55–57 Кодексу адміністративного судочинства України, наголошують на можливості представництва інтересів особи у суді виключно адвокатом або законним представником, які наділені адміністративною процесуальною дієздатністю (КАС України). Такі ж принципи закріплено і в інших кодифікованих законодавчих актах, предметом регулювання яких є процесуальні правовідносини.

Отже, з огляду на конституційні положення, а також ті, що викладені в інших законодавчих актах, можемо зауважити, що слід диференційовано підходити до понять «правнича послуга» та «правнича допомога», адже надання перших є компетенцією будь-якого правника та організації, а от стосовно другого – діє виключна монополія адвокатури. Незважаючи на те, що останній підхід періодично зазнає критики у спеціальній літературі, зауважимо, що він відповідає міжнародно-правовим актам. Так, Основними положеннями про роль адвокатів, прийнятими VIII Конгресом ООН із запобігання злочинам у серпні 1990 р., визначено, що однією з вимог щодо представника потерпілого є професійність (Основні положення про роль адвокатів, 2000, с. 175), адже вона відіграє вагомe значення у здійсненні ефективного представництва інтересів особи, повноцінної реалізації засади доступу до правосуддя та рівності сторін.

Також не можна оминати міжнародних стандартів, апробованих деякими

зарубіжними країнами. Так, у контексті захисту прав потерпілого слід зауважити, що Комітетом Міністрів Ради Європи оприлюднено 14 червня 2006 р. «Рекомендації Rec (2006) 8 державам-членам про допомогу потерпілим від злочинів». Нею визначено порядок розроблення стандартів добору і навчання працівників, а також волонтерів, які надають допомогу потерпілим з тим, щоб надавати допомогу жертвам злочинів з дотриманням професійних стандартів, забезпечення їх захисту від вторинної віктимізації (Committee of Ministers of the Council of Europe, 2006). Тобто владні структури, розуміючи вагомість значення для громадян правових консультацій, закріпили порядок підготовки фахівців, котрі можуть надавати її на професійному рівні на волонтерських засадах, чого поки ще немає в Україні. Вважаємо, що такий порядок потребує впровадження і в практику національних правозахисних організацій, адже їхні повноваження в контексті взаємодії з потерпілими від кримінальних правопорушень, у тому числі транснаціональної злочинності, є досить широкими. Так, Законом «Про боротьбу з тероризмом» визначено, що обов'язком об'єднань громадян, організацій, їх посадових осіб є повідомлення даних про терористичну діяльність або будь-яких інших обставин, пов'язаних із цим антисуспільним явищем (ЗУ «Про боротьбу з тероризмом»). Також вони уповноважені брати участь у забезпеченні професійної підготовки відповідних спеціалістів, залучених до протидії тероризму, постраждалих від нього тощо.

Положеннями Закону «Про протидію торгівлі людьми» гарантована можливість забезпечення міжнародного співробітництва у напрямі протидії торгівлі людьми, зокрема, на державному, регіональному та місцевому рівнях. Мають право брати участь громадські організації і в реалізації заходів, спрямованих на попередження протидії торгівлі людьми (ЗУ «Про протидію торгівлі людьми», 2011).

Широкі повноваження громадських об'єднань, що не обмежуються виключно правом на здійснення громадського контролю в аспекті визначення, чи дотримано вимоги законодавства з питань запобігання та протидії домашньому насильству, закріплені положеннями Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». З-поміж іншого ним громадські об'єднання уповноважені вступати у взаємодію із суб'єктами, котрі здійснюють заходи, спрямовані на запобігання та протидію домашньому насильству, безпосередньо реалізовувати такі заходи, надавати дієву допомогу постраждалим тощо (ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству», 2017).

Також ст. 21 Закону України «Про запобігання корупції» закріплено за громадськими організаціями та громадськістю загалом право «вносити пропозиції суб'єктам права законодавчої ініціативи щодо вдосконалення законодавчого регулювання відносин, що виникають у сфері запобігання корупції; проводити, замовляти проведення громадської антикорупційної експертизи нормативно-правових актів та проєктів нормативно-правових

актів, подавати за результатами експертизи пропозиції до відповідних органів, отримувати від відповідних органів інформацію про врахування поданих пропозицій; проводити заходи щодо інформування населення з питань запобігання корупції» (ЗУ «Про запобігання корупції», 2014).

Отже, правозахисним організаціям гарантується законом можливість участі та реалізації цілої низки заходів правничого характеру. Одним із міжнародних стандартів надання правничої допомоги є професійність, тому і в контексті надання правничих послуг слід зважати на статус особи, яка є їх надавачем, а також правову підставу її діяльності. Для правозахисних організацій типовим є надання правової інформації, а також проведення консультацій і роз'яснень для населення, заходів інформаційного та освітнього характеру. Водночас за наявності запиту на отримання допомоги для складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру, представництва інтересів особи у судах, інших державних органах, забезпечення захисту від обвинувачення, надання особі допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правничої допомоги та медіації слід звертатися до представників органів адвокатури, центрів з надання безоплатної правничої допомоги.

5. Висновки

На підставі узагальнення чинних положень національних і міжнародних правових актів можемо зауважити, що діяльність правозахисних неурядових організацій передусім впорядкована нормами Конституції України, ратифікованих Україною міжнародно-правових договорів, а також Законом України «Про громадські об'єднання». Тому їм гарантована багатоманітність як у формах діяльності, так і цілях і завданнях діяльності.

Правозахисним організаціям України притаманна певна неоднорідність та, попри це, їх можна класифікувати на організації загального правозахисного напрямку та профільні організації. Форми їхньої діяльності здебільшого носять інформаційний та освітній характер, тобто полягають в аналізі окремих правових проблем і доведенні отриманих результатів до відома населення та інститутів держави з метою стимулювання останніх до проведення процедури вдосконалення окремих правових механізмів регулювання суспільних відносин. Освітні заходи мають на меті підвищення рівня правової культури населення загалом, адже це сприяє запобіганню злочинності, зниженню рівня віктимності тощо. Ці ж заходи проводяться і для представників правничих професій, адже інститути громадянського суспільства – це активні учасники взаємодії і з правоохоронними органами, і з іншими органами державної влади.

За загальним правилом правозахисні неурядові організації уповноважені надавати правничі послуги, однак окремі форми, які, зокрема, полягають у представництві інтересів особи у судах та інших органах державної влади, здійсненні захисту особи від обвинувачення тощо, уповноважені реалізовувати представники органів адвокатури, адже в цьому контексті важливо неухильно дотримуватися принципу професійності. Отже, правозахисні неурядові

організації, які мають на меті представляти інтереси осіб в органах державної влади, у судах тощо, мають подбати про те, щоб у їхньому складі були особи, які мають право займатися адвокатською діяльністю, адже лише тоді діяльність останніх відбуватиметься у межах правового поля. Правовою основою діяльності таких адвокатів усе одно буде залишатися договір про надання правничих послуг, який не тільки врегульовуватиме порядок взаємодії сторін, які його уклали, але й буде підставою для ініціювання дисциплінарного провадження стосовно адвоката, якщо якість правничих послуг, наданих ним, буде низькою і не відповідатиме положенням законодавства та міжнародним стандартам. Таким чином, хоча роль правозахисних неурядових організацій у суспільстві зростає, проте межі їх компетенції в наданні правничих послуг для населення обмежені та полягають переважно в реалізації заходів інформаційного та освітнього характеру, наданні консультацій з правових питань.

Список використаних джерел:

1. Березовський П.С. Вдосконалення діяльності правозахисних громадських організацій в контексті публічно-управлінських впливів : дис. ... д-ра філософії : 281 «Публічне управління та адміністрування». Одеса, 2024. 271 с.
2. Бурангулов А.В., Геращенко О.С., Залєвська І.І., Удренас Г.І. Якісний контроль за діяльністю Національної поліції України як вимога та умова успішного процесу євроінтеграції України. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. № 1. С. 18–22. <https://doi.org/10.32850/sulj.2023.1.3>.
3. Варнавська К.А. Організаційно-правовий механізм захисту правозахисників на міжнародному регіональному рівні. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2020. № 30. С. 156–163.
4. Вільчик Т.Б. Співвідношення понять правова допомога та правові (юридичні) послуги в юридичній науці та законодавстві України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2013. № 6-2 (1). С. 26–29.
5. Галай А.О. Недержавні організації юридичного спрямування як учасники публічного управління : монографія. Київ : КНТ, 2015. 408 с.
6. Грицай І.О. Неурядові правозахисні організації України та Європейського Союзу: інституційний аспект порівняння. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 4. С. 76–83.
7. Декларація Комітету Міністрів Ради Європи щодо поліпшення захисту правозахисників та сприяння їх діяльності: прийнята Комітетом міністрів 6 лютого 2008 року на 1017-му засіданні постійних представників міністрів. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Defenders/DeclarationHRDCoECommitteeMinisters.pdf> (дата звернення: 14.10.2024).
8. Декларація про право і обов'язок окремих осіб, груп і органів суспільства заохочувати і захищати загально визнані права людини та основні свободи (Декларація ООН про правозахисників): схвал. Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН № 53/144 (A / RES / 53/144) від 09 грудня 1998 р. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-right-and-responsibility-individuals-groups-and> (дата звернення: 14.10.2024).
9. Демиденко А.Л. Неурядові (громадські) правозахисні організації як інститут громадянського суспільства: конституційно-правовий аспект : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Харків, 2023. 238 с.

10. Діденко А., Зуйков С., Цвілий О. Звіт за результатами моніторингового візиту до Софіївської виправної колонії № 45. *Харківська правозахисна група*. URL: <https://khp.org/1608814053> (дата звернення: 15.10.2024).
11. Захаров Є.Ю. Про деякі нові риси правозахисного руху в Україні. *Інформаційний портал Харківської правозахисної групи*. URL: <https://khp.org/1196251282> (дата звернення: 25.09.2024).
12. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (дата звернення: 15.10.2024).
13. Компас : посібник з освіти з прав людини за участю молоді. Харків : Право, 2020. 490 с.
14. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : міжнародний документ від 04.11.1950 № 995_004; ратифікована Законом України від 17.07.1997 № 475/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 14.10.2024).
15. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 14.10.2024).
16. Національна стратегія у сфері прав людини : Указ Президента України від 24.03.2021 № 119/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1192021-37537> (дата звернення: 14.10.2024).
17. Основні положення про роль адвокатів: прийняті VIII Конгресом ООН із запобігання злочинам у серпні 1990 року. *Бюлетень законодавства і юридичної практики України*. 2000. № 1. С. 170–185.
18. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17> (дата звернення: 20.09.2024).
19. Про безоплатну правничу допомогу : Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17> (дата звернення: 14.10.2024).
20. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20.03.2003 р. № 638-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15> (дата звернення: 15.10.2024).
21. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (дата звернення: 12.06.2023).
22. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2229-19> (дата звернення: 12.06.2023).
23. Про протидію торгівлі людьми : Закон України від 20.09.2011 р. № 3739-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3739-17> (дата звернення: 13.09.2023).
24. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН «Національні інститути, які опікуються просуванням і захистом прав людини» від 20 грудня 1993 р. № 48/134. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n94/116/24/pdf/n9411624.pdf> (дата звернення: 14.10.2024).
25. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Buhuceanu and Others v. Romania» від 23.05.2023 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-224774> (дата звернення: 14.10.2024).
26. Статут громадської організації «Асоціація жінок-юристок України «ЮрФем»: прийнято рішенням Установчих зборів ГО «Асоціація жінок-юристок України «ЮрФем» від 28 серпня 2017 року протокол № 1. *ЮрФем*: сайт. URL: https://jurfem.com.ua/wp-content/uploads/2024/05/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%82_%D0%AE%D1%80%D0%A4%D0%B5%D0%BC.pdf (дата звернення: 14.10.2024).
27. Шуміло О.М., Кравчук Н.Ю. Роль неурядових організацій у становленні та розвитку правозахисного руху (прикладі успішного правозахисного активізму) : навчальний посібник. Київ : ФОП Голембовська О.О., 2018. 227 с.
28. Щербанюк О.В., Сінкевич О.В. Роль неурядових правозахисних організацій у забезпеченні збору доказів для Міжнародного кримінального суду в контексті війни в

Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2023. Вип. 80. Ч. 2. С. 395–402. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.80.2.63>.

29. Committee of Ministers of the Council of Europe (2006). Recommendation Rec (2006) 8 to Member States on assistance to victims of crime. URL: <https://rm.coe.int/16805afa5c> (дата звернення: 01.06.2024).

30. Pylyp V.V. Ukrainian civil society institutions in countering terrorism: International legal standards. *Social & Legal Studies*. 2023. № 6 (3). P. 136–143. <https://doi.org/10.32518/sals3.2023.136>.

References:

1. Berezovskyi, R.S. (2024). Vdoskonalennia diialnosti pravozakhysnykh hromadskykh orhanizatsii v konteksti publichno-upravlinskykh vplyviv [Improvement of the human rights NGOs activities in the context of public administration influences] (Candidate's thesis). Odesa [in Ukrainian].

2. Buranhulov, A.V., Herashchenko, O.S., Zalievska, I.I., Udrenas, H.I. (2023). Yakisnyi kontrol za diialnistiu Natsionalnoi politsii Ukrainy yak vymoha ta umova uspishnoho protsesu yevrointehtatsii Ukrainy [Quality control over the activities of the National police of Ukraine as a requirement and condition for the successful European integration process of Ukraine]. *Pivdennoukrainskyi pravnychiy chasopys*. No. 1, pp. 18–22. <https://doi.org/10.32850/sulj.2023.1.3> [in Ukrainian].

3. Varnavska, K.A. (2020). Orhanizatsiino-pravovy mekhanizm zakhystu pravozakhysnykiv na mizhnarodnomu rehionalnomu rivni [Organizational and legal mechanism of protection of human rights defenders at the international regional level]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina. Seriya «Pravo»*. No. 30, pp. 156–163 [in Ukrainian].

4. Vilchik, T.B. (2013). Spivvidnoshennia poniat pravova dopomoha ta pravovi (iurydychni) posluhy v yurydychnii nautsi ta zakonodavstvi Ukrainy [Value concepts of “legal aid” and “legal services” in the jurisprudence and legislation of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya: Yurysprudentsiia*, No. 6-2 (1), pp. 26–29 [in Ukrainian].

5. Halai, A.O. (2015). Nderzhavni orhanizatsii yurydychnoho spriamuvannia yak uchashnyky publichnoho upravlinnia: monohrafiia [Legal non-governmental organizations as participants in public administration: a monograph]. KNT, p. 408.

6. Hrytsai, I.O. (2014). Neuriadovi pravozakhysni orhanizatsii Ukrainy ta Yevropeiskoho Soiuzu: instytutsiinyi aspekt porivniannia [Human rights NGOs of Ukraine and of the EU: institutional aspect of comparison]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vntrishnikh sprav*. No. 4, pp. 76–83 [in Ukrainian].

7. Deklaratsiia Komitetu Ministriv Rady Yevropy shchodo polipshennia zakhystu pravozakhysnykiv ta spryanniia yikh diialnosti: pryiniata Komitetom ministriv 6 liutoho 2008 roku na 1017-mu zasidanni postiinykh predstavnykiv ministriv) [Declaration of the Committee of Ministers on Council of Europe action to improve the protection of human rights defenders and promote their activities dated 06.02.2008]. Retrieved from: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Defenders/DeclarationHRDCoECommitteeMinisters.pdf> (Last accessed: 14.10.2024).

8. Deklaratsiia pro pravo i oboviazok okremykh osib, hrup i orhaniv suspilstva zaokhochuvaty i zakhyshchaty zahalnovyznani prava liudyny ta osnovni svobody (Deklaratsiia OON pro pravozakhysnykiv): shvalena Rezoliutsiieiu Heneralnoi Asamblei OON № 53/144 (A / RES / 53/144) vid 09 hrudnia 1998 r. [Declaration on the Right and Responsibility of Individuals, Groups and Organs of Society to Promote and Protect Universally Recognized Human Rights and Fundamental Freedoms dated 09.12.1998]. Retrieved from: <https://www.ohchr.org/>

en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-right-and-responsibility-individuals-groups-and (Last accessed: 14.10.2024).

9. Demydenko, A.L. (2023). Neuriadovi (hromadski) pravozakhysni orhanizatsii yak instytut hromadianskoho suspilstva: konstytutsiino-pravovy aspekt [Non-governmental (public) human rights organizations as an institution of civil society: constitutional and legal aspect]. (Candidate's thesis). Kharkiv [in Ukrainian].

10. Didenko, A., Zuikov, S., Tsvilyi, O. (2024). Zvit za rezultatamy monitorynhovoho vizytu do Sofiyivskoi vypravnoi kolonii № 45 [Report on the results of the monitoring visit to the Sofiyiv correctional colony No. 45]. Human Rights in Ukraine. Retrieved from: <https://khpg.org/1608814053> (Last accessed: 15.10.2024) [in Ukrainian].

11. Zakharov, Ye.Iu. Pro deiaki novi rysy pravozakhysnoho rukhu v Ukraini [About some new features of the human rights movement in Ukraine]. Human Rights in Ukraine. Retrieved from: <https://khpg.org/1196251282> (Last accessed: 25.09.2024) [in Ukrainian].

12. Kodeks administratyvnogho sudochynstva Ukrajin: Zakon Ukrainy vid 06.07.2005 No 2747-IV [Administrative Judicial Code of Ukraine: Law of Ukraine dated 6 July 2005 No. 2747-IV]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> [in Ukrainian].

13. Kompas: posibnyk z osvity z prav liudyny za uchastiu molodi. Kharkiv: Pravo, 2020. 490 p. [in Ukrainian].

14. Konventsia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod: mizhnarodnyi dokument vid 04.11.1950 № 995_004: ratyfikovana Zakonom Ukrainy vid 17.07.1997 № 475/97-VR [The European Convention on Human Rights]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (Last accessed: 14.10.2024) [in Ukrainian].

15. Konstytutsia Ukrainy vid 28 chervnia 1996 r. № 254k/96-VR [Constitution of Ukraine dated 28 June 1996 No. 254-k/96-VR]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (Last accessed: 14.10.2024) [in Ukrainian].

16. Natsionalna stratehiia u sferi prav liudyny: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 24.03.2021 № 119/2021 [National Strategy in the field of human rights dated 24.03.2021 № 119/2021]. Retrieved from: <https://www.president.gov.ua/documents/1192021-37537> (Last accessed: 14.10.2024) [in Ukrainian].

17. Osnovni polozhennia pro rol advokativ: pryiniati VIII Konhresom OON iz zapobihanniu zlochynam u serpni 1990 roku [Basic Principles on the Role of Lawyers: the Eighth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders]. *Biuletен zakonodavstva i yurydychnoi praktyky Ukrainy*. 2000. № 1. S. 170–185 [in Ukrainian].

18. Pro advokaturu ta advokatsku diialnist: Zakon Ukrainy vid 05.07.2012 № 5076-VI [On the Bar and Legal Practice: Law of Ukraine dated 05.07.2012 No. 5076-VI]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17> [in Ukrainian].

19. Pro bezoplatnu pravnychu dopomohu: Zakon Ukrainy vid 02.06.2011 № 3460-VI [On Free Civil Legal Aid: Law of Ukraine dated 02.06.2011 No. 3460-VI]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17> [in Ukrainian].

20. Pro borotbu z teroryzmom: Zakon Ukrainy vid 20.03.2003 № 638-IV [On Fight against Terrorism: Law of Ukraine dated 20.03.2003 No. 638-IV]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15> [in Ukrainian].

21. Pro zapobihannia koruptsii: Zakon Ukrainy vid 14.10.2014 № 1700-VII [On Prevention of Corruption: Law of Ukraine dated 14.10.2014 No. 1700-VII]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> [in Ukrainian].

22. Pro zapobihannia ta protydiu domashnomu nasyilstvu: Zakon Ukrainy vid 07.12.2017 № 2229-VIII [On Prevention and Countering Domestic violence: Law of Ukraine dated 07.12.2017 No. 2229-VIII]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2229-19> [in Ukrainian].

23. Pro protydiu torhivli liudmy: Zakon Ukrainy vid 20.09.2011 № 3739-VI [On Counteracting Human Trafficking: Law of Ukraine dated 20.09.2011 No. 3739-VI]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3739-17> [in Ukrainian].

24. Rezoliutsiia Heneralnoi Asamblei OON «Natsionalni instytuty, yaki opikuiutsia prosuvanniam i zakhystom prav liudyny» vid 20 hrudnia 1993. № 48/134 [National institutions for the promotion and protection of human rights dated 20.12.1993 № 48/134]. Retrieved from: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n94/116/24/pdf/n9411624.pdf> (Last accessed: 14.10.2024) [in Ukrainian].

25. Decision of the European Court of Human Rights in the case “Buhuceanu and Others v. Romania” dated 23.05.2023. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-224774> (Last accessed: 14.10.2024) [in Ukrainian].

26. Statut hromadskoi orhanizatsii «Asotsiatsiia zhinok-yurystok Ukrainy «JurFem»»: pryiniato rishenniam Ustanovchykh zboriv HO «Asotsiatsiia zhinok-yurystok Ukrainy «JurFem» vid 28 serpnia 2017 r. protokol № 1. YurFem: sait. Retrieved from: https://jurfem.com.ua/wp-content/uploads/2024/05/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%82_%D0%AE%D1%80%D0%A4%D0%B5%D0%BC.pdf (Last accessed: 14.10.2024) [in Ukrainian].

27. Shumilo, O.M., Kravchuk, N.Iu. (2018). Rol neuriadovykh orhanizatsii u stanovlenni ta rozvytku pravozakhysnoho rukhu (prykłady uspishnoho pravozakhysnoho aktyvizmu): navchalniy posibnyk [The role of non-governmental organizations in the formation and development of the human rights movement (examples of successful human rights activism): study guide]. Kyiv: FOP Holembovska O.O. [in Ukrainian].

28. Shcherbaniuk, O.V., Sinkevych, O.V. (2023). Rol neuriadovykh pravozakhysnykh orhanizatsii u zabezpechenni zboru dokaziv dlia mizhnarodnoho kryminalnoho sudu v konteksti viiny v Ukraini [The role of non-governmental human rights organizations in ensuring the collection of evidence for the international criminal court in the context of the war in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Pravo*. No. 80 (2), pp. 395–402. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.80.2.63> [in Ukrainian].

29. Committee of Ministers of the Council of Europe (2006). Recommendation Rec (2006) 8 to Member States on assistance to victims of crime. Retrieved from: <https://rm.coe.int/16805afa5c> (Last accessed: 01.06.2024) [in Ukrainian].

30. Pylyp, V.V. (2023). Ukrainian civil society institutions in countering terrorism: International legal standards. *Social & Legal Studios*. No. 6 (3), pp. 136–143. <https://doi.org/10.32518/sals3.2023.136> [in Ukrainian].

PROVISION OF LEGAL SERVICES TO THE POPULATION BY HUMAN RIGHTS PROTECTION NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS: FORMS AND LIMITS OF COMPETENCE

Ivan Iemets,

Candidate of Law, Doctoral Student of the National Scientific Center “Hon. Prof.

M. S. Bokarius Forensic Science Institute”

orcid.org/0009-0003-9056-5346

ivan.iemets@ukr.net

Purpose. The purpose of the article was to find out the typical forms of activity of non-governmental human rights organizations and to determine the limits of their competence in providing legal services to the population. **Methods.** Research methodology is represented by several general,

philosophical, and special methods, including dialectical, comparative, analysis and synthesis, system-structural, etc. The study's theoretical basis was the provisions of national legislation and international legal treaties, the theoretical work of Ukrainian scientists, and the statutes of human rights non-governmental organizations. A comprehensive approach in the application of methods of scientific knowledge ensured a logical presentation of the material, reliability, and validity of the obtained conclusions.

Results. *Based on the generalization of the current provisions of national and international legal acts, it was determined that the activities of human rights non-governmental organizations are primarily regulated by the norms of the Constitution of Ukraine, international legal treaties ratified by Ukraine, and the Law of Ukraine "On Public Associations". They guarantee diversity both in the forms of activity and in defining the goals and tasks of activity. A certain heterogeneity characterizes the human rights organizations of Ukraine, and despite this, they can be classified into general human rights organizations and specialized organizations. The forms of their activity are mostly informative and educational.*

Conclusions. *As a general rule, human rights non-governmental organizations are authorized to provide legal services, however, individual forms, which, in particular, consist of representing the interests of a person in courts and other state authorities, defending a person against accusations, etc., are authorized to be implemented by representatives of advocacy bodies, because in this context it is important strictly adhere to the principle of professionalism. Therefore, human rights non-governmental organizations, which aim to represent the interests of individuals in state authorities, in courts, etc., must ensure that their members include persons who have the right to engage in advocacy, because only then will their activities take place within the legal framework fields. The legal basis for the activity of such lawyers will remain the contract for the provision of legal services, which will not only regulate the procedure for the interaction of the parties who concluded it, but will also be the basis for initiating disciplinary proceedings against the lawyer if the quality of the legal services provided by him is low and does not meet provisions of legislation and international standards. Thus, although the role of human rights non-governmental organizations in society is growing, the limits of their competence in providing legal services to the population are limited and consist mainly in implementing informational and educational activities.*

Key words: participant in legal relations, state institution, civil society institution, lawyer, legal aid, legal service, legal personality, powers.